

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті представлені варіанти інтеграції образотворчого мистецтва з іншими видами мистецтва в системі навчання молодших школярів.

Гуманізація педагогічного процесу як загальна тенденція в освіті кінця ХХ – початку ХХІ століття обумовлює широке використання предметів гуманітарного, зокрема художньо-естетичного циклу. На думку С. Гончаренка, "гуманізація освіти – це процес переосмислення, переоцінки всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотворчої функції. Гуманна освіта – це особистісно зорієнтована освіта, що проголошує особистість найвищою соціальною цінністю" [1].

Засобом гуманізації освіти є її гуманітаризація, тобто переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й, насамперед, світу культури, мистецтва, світу людини. Тому поняття "гуманітаризація" органічно передбачає систему заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних мистецьких компонентів у змісті, формах і методах навчання й, таким чином, на формування особистісної зрілості, розвиток творчих здібностей молодшого покоління.

На тлі загального інноваційного "буму", який відбувається в українській школі, на сучасному етапі розвитку художньої педагогіки особливої актуальності набуває проблема обґрунтування концептуальних засад інтеграції змісту мистецької освіти, в тому числі – змісту і технологій інтегрованих курсів. Такий підхід сприяє інформаційному збагаченню сприймання, мислення і почуттів учнів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що дає змогу дитині з різних сторін пізнати якесь явище, поняття, уможливити формування в свідомості художньої картини світу.

Інтеграція мистецьких дисциплін якнайкраще сприяє формуванню у школярів художньої картини світу. Художні твори створюють колосальну за шириною охоплення і глибиною інтерпретації художню картину світу, в якій відображено не лише сучасне, але й минуле, і навіть майбутнє [2]. Так Б.С. Мейлах визначає художню картину світу як відтворення цілісного синтетичного уявлення про конкретно-історичну дійсність у межах певних просторово-часових діапазонів [3]. На думку багатьох учених, художня картина світу є синтезом художньо узагальнених уявлень про природно-соціальні явища, що закарбовані в художніх образах мистецтва. Отже, як вимога об'єднання у ціле якихось частин чи елементів, використовується такий дидактичний засіб, як інтеграція.

Звичайно, інтеграція в контексті дидактичних засобів чи принципів має при цьому втілюватися у навчальні предмети, у формі їх об'єднання і представлення як єдиного цілого. Цілісна картина світу має бути спроектована у систему понять і фактів, які б утримувалися у дидактично оформленому вигляді у кожному навчальному предметі, і, більше того, у методичних розробках за темою, що вивчається. Інтеграція предметів найповніше проявляється тоді, коли між спільними програмами встановлено смислову відповідність, коли існує центральна ідея, що об'єднує весь комплекс тем і проблем, які розглядаються в межах обох предметів. Тож первинним об'єктом наукового пізнання має бути, певна річ, предмет, явище чи їх сукупність, які виступатимуть тим центром, який породжуватиме у суб'єкта навчання їх цілісне пізнання.

Українська сучасна педагогіка активно досліджує стратегію і тактику інтегрованого навчання дітей. На думку дослідників, інтеграція (лат. повний, цільний, відтворення) – оригінальне поєднання на уроці відомостей різних навчальних предметів навколо однієї теми (О.Я. Савченко).

Українські вчені вважають, що шляхом інтеграції здійснюється особистісно зорієнтований підхід до навчання, і сам учень може обирати "опорні" знання з різних предметів "з орієнтацією на суб'єктивний досвід, що склався в нього під впливом як попереднього навчання, так і більш широкої взаємодії з навколишньою дійсністю" [4].

Слід однак відрізнити уроки інтегрованого змісту від використання міжпредметних зв'язків, які передбачають включення запитань і завдань з матеріалу інших предметів, що мають допоміжне значення для вивчення певної теми. Також слід розрізняти урок з елементами інтеграції змісту двох чи більше предметів від уроку, побудованого за програмою інтегрованого курсу. Науковцями неодноразово зазначено, що інтеграція шкільного змісту може бути повною або частковою (С.У. Гончаренко, Н.М. Бібік, О.Я. Савченко та ін.). Часткова інтеграція полягає у поєднанні матеріалу з різних предметів, підпорядкованих одній темі. На цій основі будуються інтегровані уроки. Набула поширення інтеграція за змістом та за засобами пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення). Зокрема у початковій школі домінує пізнавальна діяльність, що ґрунтується на пропедевтичних знаннях, суб'єктивному досвіді учнів, спостереженнях. Тому інтеграція тут застосовується як "стихийна", так і "керована".

Аналіз діючих програм для чотирирічної початкової школи і вивчення досвіду практиків розкривають широкі можливості для інтеграції навчального матеріалу з багатьох предметів. Зокрема це ознайомлення з навколишнім світом, художня праця, музика і рух.

Найбільший інтегративний потенціал містять мистецькі дисципліни, зокрема образотворче мистецтво, оскільки саме образотворча діяльність є найближчою і найорганічнішою для дитини молодшого шкільного віку.

Художньо-творча діяльність – це не просте копіювання дійсності, а художнє її переосмислення завдяки інтенсивній творчій роботі мозку. Через малюнок набувається вміння відкрито і без страху виражати власні ідеї і почуття, бо саме образотворча діяльність тут є синтезуючим, конструктивним, об'єднуючим й інтегруючим засобами, від яких залежить внутрішній світ особистості.

У творчому розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва ми виділяємо такі творчі якості особистості, які потрібно виховувати: емоційність, сміливість уяви та фантазії; творчий склад мислення; творчу свободу особистості. Саме тому образотворча діяльність органічно поєднується з музикою, художньою працею, природознавством, літературою та ін.

В образотворчій діяльності провідну роль відіграють механізми відображення і зображення. Тому і в інтегрованих програмах засвоєння дітьми правил, законів і аксіом з образотворчого мистецтва має бути обов'язковим. Володіння образотворчою грамотою, що є фундаментом будь-якого творчого процесу, – це конструктивно-знакова та формоутворювальна сторони образотворчої діяльності. Б.М. Неменський зазначає, що образотворче мистецтво як мова, точніше система мов, ґрунтується на таких вихідних елементах, як композиція, лінія, колір, об'єм, простір. За допомогою образотворчого мистецтва автор передає свої думки і переживання, які із залученням слова і звука повніше відображатимуть художню картину світу.

Інтегроване викладання мистецтва давно цікавить українських науковців і практиків. Протягом останніх десятиліть проблема "використання комплексу мистецтв" у шкільній освіті розробляється в Луганську (наукова школа Г.П. Шевченко). Багато уваги приділяє цим проблемам авторський колектив під керівництвом Л.М. Масол (інтегрований курс "Мистецтво").

У світлі даних проблем актуальними нині постають теорія естетичного універсалізму (В. Личковах) та ідеї синергетики. Провідне положення синергетики полягає в тому, що неупорядкованість не є тимчасовим явищем, яке треба подолати як недолік, а нормальним станом природних, соціальних і психологічних процесів. Аналогічно, самоорганізація хаосу знань – справа не лише систематизованих курсів і зусиль учителів, а й справа особистості учня. Мистецтво сприяє не тільки засвоєнню унікальних надбань людства, а, щонайперше, створенню власного духовного світу. Дане положення детермінує необхідність кардинально змінити погляди на викладання мистецтва [4].

Так, якісно новий підхід до художньої освіти пропонує програма Л.М. Масол "Мистецтво" для початкової школи, яка ґрунтується на філософських ідеях поліцентричної інтеграції знань (С. Клепко). Її реалізація передбачає широке застосування принципів педагогіки співробітництва, варіативність творчої взаємодії вчителів (насамперед музики та образотворчого мистецтва). Пошуки алгоритмів самостійного й оригінального поурочного втілення спільного для різних видів мистецтва тематизму під час синхронного опанування основ музичного та візуального мистецтв, збагаченого елементами синтетичних мистецтв – театрального, хореографічного, екранного, – обумовлює співтворчість педагогів з авторами програми в плані вибору навчально-виховного матеріалу в межах складання орієнтовних списків художніх творів для сприймання, аналізу та творчої інтерпретації.

Аналізуючи підручник для третього класу, складений за програмою "Мистецтво", бачимо, що концентрична будова дає змогу варіативно розширювати або зменшувати обсяг окремих концентрів залежно від потреб і здібностей вчителя та учнів.

Наприклад, у концентрі "Краса людської духовності" можна, на наш погляд, розширити розділ, присвячений природі та екології, або провести дану тематику наскрізно через матеріал всієї програми (оскільки саме природа, ставлення до неї є важливим аспектом для дітей даного віку).

Образотворчу діяльність учитель повинен самостійно поєднати з музикою, літературою, анімацією, оскільки багато подібних творів присвячено саме природі (наприклад: М. Глінка. Жайворонок; В. Ребіков. Ведмідь; Е. Гріг. Пташка; П. Чайковський. Підсніжник; Д. Павличко. Пташка; М. Познанська. Мій квітничок; С. Жупанин. Сонячні промені; У. Дісней. Бембі та ін.).

Пропонуємо тематичні напрямки організації образотворчої діяльності учнів 3-4 класів:

Тема	Зміст роботи дітей	Використання суміжних мистецтв
1. День народження дерева або рослини	Намалювати "шати" улюбленому деревцю в будь-яку пору року	Музика, література
2. Карта подорожі сонячного промінця	Зобразити схему-подорож у картинках (анімація) із зупинками	Музика, драматизація
3. Чарівна скринька пори року	Зобразити предмети, елементи, які б характеризували ту чи іншу пору року (паперова пластика)	Література, музика, анімація
4. Подарунок заморському другу	Зобразити предмети, за якими можна відгадати, з якою твариною вони асоціюються (вироби з тіста, пластиліну)	Музика, рухи, пластичні імпровізації
5. Збудуймо дім пташині (мурашині)	Зобразити "будиночок" тварини з використанням природних матеріалів	Література, музика, архітектура
6. Палітра лісових звуків	Створити кольорову гаму вражень (стилізовані елементи)	Музика
7. Герб і прапор нашого лісу	Застосувати об'ємні і рухомі елементи в зображенні	Література, музика

Проте, слід зазначити, що вчителю під час роботи за інтегрованою програмою не варто нівелювати значення засвоєння учнями образотворчої грамоти, законів колористики, композиції, перспективи. У процесі образотворчої діяльності педагог має ставити евристичні завдання, пропонувати нестандартні техніки зображення. Робота в умовах інтеграції мистецтв вимагає швидкої і, разом з тим, організованої зміни видів діяльності, тому ймовірно, що в процесі викладання постане потреба у створенні зошита чи альбому з друкованою або напівдрукованою основою (аналогічно до зошита з музики). В той же час науково-методичне забезпечення такого викладання мистецтва є вкрай незадовільним (за винятком київських шкіл, які користуються підручниками Л.М. Масола та Е.В. Белкіної "Мистецтво").

Нами було проведено опитування вчителів початкових класів СЗОШ № 11, 22, 32, 34 м.Вінниці, яке охопило 58 респондентів і мало на меті з'ясувати ставлення педагогів до використання образотворчого мистецтва на уроках у початковій школі. Ми хотіли виявити характерні труднощі, що виникають у вчителів початкових класів при підготовці таких занять.

За результатами опитування близько 90% вчителів до даного виду роботи відносяться позитивно, але лише 28% опитаних вказали, що використовують твори мистецтва і залучають учнів до образотворчої діяльності на інших уроках систематично або досить часто; 15% – час від часу; 3% – іноді.

Більшість учителів чесно вказали, що поєднують образотворче мистецтво з музикою чи літературою достатньо рідко. На уроках природознавства, математики, мови твори образотворчого мистецтва використовує всього 2% опитаних учителів. Основними труднощами в підготовці інтегрованих уроків учителі визначають: відсутність відповідної методичної бази в школі, складність і тривалість підготовки до таких занять, відсутність спеціальної літератури, якісних ТЗН, і лише 10% вчителів визнали власну невідповідність або слабку орієнтацію в різних видах мистецтва.

Отже, вчителі початкових класів у загальній масі поки що не готові до інтегрованого викладання мистецтва. Більше того, основна частина педагогів не відчуває потреби хоча б частково інтегрувати образотворчу діяльність з іншими видами діяльності (наприклад мовленнєвотворчої).

Пропонуємо варіант інтеграції образотворчих і мовленнєвотворчих завдань, можливих для використання під час вивчення різних предметів у початковій школі.

№	Образотворча діяльність	Мовленнєвотворча діяльність
<i>Читання</i>		
1	Намалюй квітучу луку	Склади казочку про те, як Метелик шукав найкращу квітку
<i>Я і Україна</i>		
2	Розфарбуй осіннє листя і визнач, з якого воно дерева	Створи і виконай за ролями діалог "Я і моє дерево"
3	Виріж з паперу сніжинки	Створи віршик – "Сніжинка-балеринка"
<i>Математика</i>		
4	Склади мозаїчну картинку з геометричних фігур	Склади оповіданнячко "Де я бачив трикутники в природі"
<i>Музика</i>		
5	Виліпи з пластиліну фігурки тварин, "портрети" яких ти почув у музиці К.Сен-Санса	Склади словесний портрет тварин (на вибір) Рибки Віслючок Лебідь Слони Кенгуру Півні і кури

Таким чином, ідея інтегрованого навчання нині є надзвичайно актуальною, оскільки з її успішною методичною реалізацією передбачається досягнення конкурентноздатної освіти, спроможної забезпечити кожній особистості право самостійно досягати тієї чи іншої життєвої мети, творчо самостверджуватись у різних соціальних сферах. Художня ж картина світу, яка успішно складається в свідомості вихованців внаслідок інтегрованого

вивчення мистецтва, сприятиме екстеріоризації духовних цінностей у площину соціального відчуття і діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997.
2. Тарасенко Г.С. Екологічна естетика в системі професійної підготовки вчителя: Монографія. - Вінниця: РВВ ВАТ "Вінноблдрукарня", 1997.
3. Мейлах Б.С. "Философия искусства" и "художественная картина мира" //Художественное творчество. - Л.: Наука, 1983.
4. Масол Л. Впровадження нових програм з мистецтва і художньої культури //Мистецтво та освіта. - 2001. - № 3. - С. 27-30.
5. Беляєв О. Інтегровані уроки рідної мови //Дивослово.-2003. - С. 36-37.
6. Демченко І. Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва //Рідна школа. - 2002. - № 6. - С. 62-63.
7. Мистецтво: Програма для загальноосвітніх закладів України. Пояснювальна записка. 1 клас //Початкова школа. - 2001. - № 7.

Матеріал надійшов до редакції 10.03.2005 р.

Максименко Н. Интегрированный подход к организации изобразительной деятельности младших школьников.

В статье представлены варианты интеграции изобразительного искусства с другими видами искусства в системе обучения младших школьников.

Maximenko N.A. Integrated Approach to Coordinating Drawing Activities of Junior Students.

The article suggests the techniques to integrate visual and other kinds of arts in the process of teaching junior students.